

”På samma sätt som man kan analysera ett vetenskapligt arbete kan man alltså analysera ett konstnärligt arbete...”

Handledarperspektiv på alternativa examensarbetsformer och relationer mellan estetiska uttrycksformer, bedömning och vetenskaplighet

Av Anders Lindh

Anders Lindh – fil. lic. i religionshistoria, gymnasielärarexamen i religionskunskap och svenska. IT- och medieansvarig på institutionen för Individ och samhälle på Lärarutbildningen vid Malmö högskola och på Särskild lärarutbildning (SÄL).

Innehåll

1. ”Alternativt” examensarbete.....	1
Det skrivna ordets särställning	1
Relationen mellan skriven text och bild som exempel	2
2. Vad säger kursplanerna?.....	3
3. Två ”alternativa” examensarbeten	5
Dramatisering av fyra examensarbeten	5
Dokumentärfilm som resultatredovisning och analys	6
4. Reflektioner kring vetenskaplighet i estetisk gestaltning som examensarbete	7

1. ”Alternativt” examensarbete

Vad är ett ”alternativt” examensarbete? Eftersom den vanliga formen för examensarbeten är en skriven text, skulle ett alternativt examensarbete kunna vara ett arbete som inte är en skriven text, eller som inte enbart är en skriven text. Man skulle kunna tänka sig arbeten där andra former för mediering eller gestaltning av budskap och innehåll används. Det kan vara rörlig bild, fotografisk bild, drama, olika webbpublikationer et cetera. Det skulle också kunna utgöra något annat slag av produktion. Inte minst med tanke på att regeringen inom ramen för särskild lärarutbildning, SÄL, gör en satsning på att utbilda icke-behöriga så kallade yrkeslärare på gymnasiet, torde det finnas anledning att diskutera möjligheterna att presentera sitt examensarbete i andra former än enbart uppsatsens med det skrivna ordet som enda kommunikationsmedium. I den här texten kommer jag dock mest att uppehålla mig vid examensarbeten som har olika estetiska uttrycksformer.

Det skrivna ordets särställning

Att det skrivna ordet har haft en särställning i vårt samhälle torde bero på att den akademiska världen varit traditionsbärande för den här formen av vetenskaplig text. Att den skrivna texten haft den högsta statusen är dock något som i sammanhang med ett vidgat textbegrepp enligt vissa forskare håller på att förändras (se t. ex. Sparrman et. al. och Aspens et. al). Likväl präglar den skrivna texten vårt sätt att kommunicera och vissa forskare menar att den får en så stor betydelse att den präglar vårt sätt att uttrycka oss. Peter Emsheimer skriver i en artikel: ”Textorienteringen framträder även när någon frågar någon annan om dennas avhandlingsarbete eller när studenter på lägre nivåer diskuterar sin uppsats så frågar man vanligtvis: vad skriver du om? Det är inte vanligt att fråga: vad forskar du om?” och ” i den akademiska karriären utgör forskningsprojektet och dess representation i form av en uppsats eller avhandling en nyckelfaktor för fortsatt arbete. Det är genom den skrivna texten som vederbörande examineras.” (Emsheimer 2006, s. 30) En högre status kan förstås också höras samman med att det skrivna ordet i vissa fall är överlägset andra former för kommunikation av ett budskap. Det är till exempel relativt enkelt att förmedla exakt vad man menar genom att skriva ner detta, även om bilden kan vara mer upplysande och lättförståelig för vissa och i vissa sammanhang än en skriven text för att för-

medla ett innehåll. Syftet med denna artikel är inte att misskreditera det skrivna ordet, utan att peka på vilka möjligheter det ger att använda sig av andra former för representation av ett innehåll i ett examensarbete inom utbildningsvetenskap på lärarutbildningar. Det är nog till och med så att andra representationsformer för examensarbeten kan vara både nödvändiga och utvecklande för examensarbetets form såväl som innehåll och ge nya dimensioner för studenter och lärare och i förlängningen medföra nya sätt att arbeta i skolan. Emsheimer et. al. skriver i Den svårfångade reflektionen att:

Representationsformerna är bestämmande för våra möjligheter att distansera oss. När vi begränsar oss till tal och skriftspråk sätter detta snäva ramar för vårt tänkande. - - - Om vi begränsar oss till det verbala kommer exempelvis vissa rumsliga aspekter inte att bli synliga. Om vi ovanpå detta lägger möjligheter att uttrycka sig i bild, form, kroppsligt etc. så ökar antalet kombinationsmöjligheter drastiskt. Vår erfarenhet är att föreningen av olika representationsformer väsentligt vidgar tänkandets möjligheter och öppnar vyer som tidigare inte varit synliga.

Är inte det just detta som behövs inom lärarutbildningen, ett nytänkande som kan resultera inte bara i ett antal hyllvärmare utan examensarbeten som är levande och där reflektionen breddas och fördjupas genom det som Emsheimer et. al. menar då de skriver att det är betydelsefullt att distansera sig. Det att kunna distansera sig är en viktig del av att kunna tänka vetenskapligt. Och det är ju det vetenskapliga tänkandet som studenterna ska lära sig och ta med sig ut i skolorna och integrera i sin undervisning.

Jag kommer att försöka peka på fördelar och nackdelar som det kan innebära att använda sig av andra former av examensarbeten, än de som bygger enbart på det skrivna ordet. Jag kommer också att diskutera ett par arbeten som lagts fram vid Lärarutbildningen på Malmö högskola och som är olika former av gestaltande framställningar. De frågor som jag försöker lyfta är hur ett arbete kan se ut om man inte producerar en skriven text och vilka problem som kan uppstå då det ska bedömas. Som lärare hamnar vi i en betygsättningsproblematik där vår kompetens för att tolka och bedöma kan ifrågasättas och där vi eventuellt måste ha andra kompetenser än de som krävs för att bedöma ett examensarbete som enbart består av en skriven text. I Lärarutbildningens vid Malmö högskola kursplaner för examensarbeten finns vissa regler för vad som kan presenteras i andra former än skriven text och vad som måste presenteras som skriven text. Jag kommer i min text att förhålla mig till dessa kursplaner och artikeln kan alltså betraktas som ett nedslag i verksamheten med examensarbeten vid Lärarutbildningen på Malmö högskola i allmänhet och inom den särskilda lärarutbildningen, SÅL, där ett stort antal studenter skrivit sina examensarbeten, i synnerhet.

Jag kommer framför allt att uppehålla mig vid fem arbeten som lagts fram de senaste åren och ge en kortare presentation av arbetena samt redovisa handledarnas reflektioner kring dessa arbeten. Det perspektiv som diskuteras blir således i huvudsak ett handledarperspektiv. De examensarbeten jag tar upp är framarbetade eller genomförda av blivande lärare inom musik, bild, drama, dans och media.

Relationen mellan skriven text och bild som exempel

Först ett par ord om relationen mellan den skrivna texten som medium och bilden som medium. En nyligen utgiven antologi över bildens roll i kultur- och samhällsanalys, *Visuella spår, bilder i kultur- och samhällsanalys*, syftar enligt författarna till att uppmuntra forskare att "... söka kunskap i visuella material, inte bara i texter". (Sparrman et. al. 2003, 8). Detta skulle kunna gälla även vid redovisning av forskningsresultat som ju ett examensarbete är. Författarna redogör för forskningsläget inom området och presenterar ett antal tolkningsmodeller för bildanalys. Man menar med referens till konsthistorikern Lena Johannesson att förståelse av bilder kan delas upp i två huvudgrupper: estetiska kategorier och idékategorier. "Att söka efter estetiska kategorier innebär att analysera sådant som stilistik, form och strukturer." (Sparrman et. al. 2003, s. 9). Boken koncentrerar sig dock på att beskriva hur analys av idéinnehållet i bilder kan tolkas inom områden som tecknade serier, militärfotografier, mannens och kvinnans roll i hemmet utifrån svensk veckopress på 1950-talet, miljöförstöring och reklam, men också hur fotografiet till exempel kan användas som empiriskt material i historiska studier. (Ibid.)

Just tolkningsfrågan kan som jag nämnde ovan bli problematisk i samband med bedömning av examensarbeten. Hur ska handledaren eller examinatoren bedöma ett examensarbete som inte följer gängse

tradition för examensarbete? Hur ska de uttryck för ett vidgat textbegrepp, som det kan ge uttryck för, betygsättas? Ska det betraktas som godkänt eller kanske väl godkänt? Räcker min kompetens? Dessa frågor lär jag inte kunna besvara i denna artikel, utan bara ställa, till läsaren att reflektera över och kanske själv besvara. Dock kan man med tanke på hur samhället ser ut idag, särskilt för de unga, se ett behov av att som blivande lärare kunna redovisa sina forskningsresultat på ett annat sätt än genom det skrivna ordet, med användande av olika mediala uttryck.

Författarna till den antologi jag nämnde ovan anser också att modern bildpedagogisk forskning pekar mot alltmer användande av bilder som empiriskt material. Detta framhålls i de artiklar som finns publicerade i antologin. Och att det finns ett tvärvetenskapligt intresse inom visuella kulturstudier som vuxit allt mer och mer under de senaste decennierna framhålls dessutom av författarna (ibid.). Andra forskare, som Hansson et. al. (2004) diskuterar utifrån liknande utgångspunkter bildens och bildtolkningens problem i antologin *Seendets språk*.

Hur vi kan tolka bilder går Sparrman et. al. inledningsvis igenom och de ger förslag på litteratur som kan användas vid bildtolkning utifrån olika modeller. Semiotiken kan ur ett lärarperspektiv verka intressant. Den tar sin utgångspunkt i de Saussures och Pierce teorier, men har fått större genomslag med Barthes bildsemiotik under 1960-talet. Barthes publicerade 1964 två essäer i tidskriften *Communication*, vilka varit tongivande, ”Rhétorique de l’image” och ”Eléments de sémiologie” (Sparrman et. al. 2003, s. 11). Att denna modell eller teori kan te sig intressant för lärare beror på att kommunikativa aspekter är centrala, där...

Bilden betraktas som ett språksystem och analyseras genom att man tolkar dess tecken. – – – kommunikationen sker via koder och teckenkombinationer på olika nivåer. Den *denotativa* nivån syftar på de enkla element i bilder som direkt liknar föremål i verkligheten. På en *konnotativ* nivå genererar dessa element kulturella associationer, betydelser och innebörder. Tecknet betraktas som en helhet bestående av tre oskiljbara delar: ”det betecknande” (eller ”uttrycket”) är det synliga, det som har fysisk form i bilden; ”det betecknade” (eller ”innehållet”) är innebörden hos det betecknande och dessa två bildar tillsammans ”tecknet”. För att sammankoppla det betecknande och det betecknade till ett tecken krävs en *tolkningsakt* av betraktaren. (Sparrman et. al. 2003, s. 13)

Tolkningsakten är av största betydelse för att betraktaren ska få en förståelse för de kulturella, estetiska, kunskapsmässiga kontexter som bilden ingår i och för att förstå dessa och sin egen roll i sammanhanget. Och om vi talar om blivande eller verksamma lärare, är det av stort värde att kunna förstå den kultur skolelever befinner sig i, inte minst den digitala kulturen som elever, såväl kvinnliga som manliga, lever i under den tid då de inte befinner sig i skolan.

Semiotikens betydelse för medie- och kommunikationsforskningen framhålls av författarna, liksom dess betydelse för det som betecknas som kulturstudier. Att feminismen betytt nya sätt att tolka bilder framhålls också. Det huvudsakliga skälet till detta är enligt författarna att feminismen uppmärksammar betraktarens medskapande och att det kan finnas olika seendepositioner som bestäms av kön, klass och etnicitet (Sparrman et. al., 2003, s. 12). Allt detta är både intressant och viktigt att ha i åtanke då man som lärare går in i rollen som handledare för examensarbete och då man ska diskutera med den blivande läraren metoder och verktyg för att genomföra och redovisa sin studie, sitt examensarbete.

2. Vad säger kursplanerna?

Efterhand som lärarutbildningen förändrats har förstås också kursplanerna förändrats. De arbeten som kommer att tas upp i den här texten är hämtade från den praktisk-pedagogiska utbildningen om 40 poäng för särskild lärarutbildning och från allmänt utbildningsområde om 60 poäng enligt den nya lärarutbildningen (Kursplan 60-poängsutbildning <http://www.edu.mah.se/LL1506/syllabus> 2007-02-28). Studenten skriver inom 40-poängsutbildningen ett arbete om 5 poäng, medan hon skriver ett arbete om 10 poäng på 60-poängsutbildningen. Det senare arbetet tänks motsvara en C-uppsats. Inom SÄL-projektet har studenter fått sin lärarexamen inom såväl 40-poängsutbildningen som inom 60-poängsutbildningen.

I kursplanen för 40 poäng för särskild lärarutbildning står inte något specifikt om examensarbetets utformning, men det finns vissa paragrafer som kan vara tillämpliga vid en uttolkning av hur detta ska se ut:

Under mål står att studenten ska ”kunna problematisera, reflektera och kritiskt granska, vidga och fördjupa sitt didaktiska, pedagogiska och ämnes/yrkesmässiga perspektiv”.

Under ”Resurser för lärande – arbetsformer” står att ”I kurserna ingår lektioner, seminarier, grupparbeten, gestaltande framställningar, självstudier samt skolförlagd verksamhet. Möjligheten att i integrerade studiegrupper ta till vara studenternas samlade erfarenheter och ämnes/yrkeskunskaper utnyttjas.” Och ”under utbildningens gång skall studenten öka sin kompetens att använda IKT som ett pedagogiskt hjälpmedel.” Här finns alltså inte någon specifik rekommendation om hur ett examensarbete ska vara utformat. Och inte heller i stycket ”Bedömning av studenternas prestationer” står något specifikt om examensarbetet. Några rader som kan vara föremål för tolkning är: ”Formerna för bedömning och examination är varierande och i överensstämmelse med kursernas uppläggning och arbetsätt”. Här skulle man som handledare kunna tolka in att det finns ett utrymme för olika former av examensarbeten.

Vad beträffar examensarbete om 10 poäng för Lärarutbildning 60 poäng, som infördes med den nya lärarutbildningen kan man se en utveckling mellan de två kursplaner och revideringar som finns, från den första som fastställdes i oktober 2002, till den kursplan som gäller idag som antogs i november 2003 och reviderades i mars 2004.

I den första står det i målbeskrivningen att studenten ska ”kunna presentera sina resultat i en vetenskaplig rapport samt försvara den”. Det står också i avsnittet bedömning av studenternas prestationer att ”ett examensarbete – – – genomförs enskilt eller i grupp och redovisas i skriftlig form”. Här finns alltså inte något skrivet om alternativa redovisningsformer. Denna kursplan gäller endast studenter antagna hösten 2002.

I nästa version av kursplanen för examensarbete inom Lärarutbildning 60 poäng ser det lite annorlunda ut. I innehållsdelen kan man läsa: ”studenten kan också välja att *komplettera* (min kursiv.) med en annan förmedlingsform än uppsatsens.” Ett utrymme ges för andra medieringar än det skrivna ordet. Men enbart som en komplettering till den skrivna texten.

I kursplanen för den reguljära utbildningen på Lärarutbildningen vid Malmö högskola, och som gäller alla huvudämnen (inriktningar) och sidosämnen (specialiseringar) kan man i målen upptäcka ett mer flexibelt synsätt på examensarbete:

kunna utföra en undersökning, ett utvecklingsarbete eller en gestaltande uppgift utifrån den valda ansatsen samt presentera den utvecklade kunskapen i lämplig form

Och...

kunna framställa examensarbetets syfte, problem, genomförande och viktigare resultat i form av en utredande text som är väldisponerad, formellt korrekt och språkligt klar

Vi har alltså kvar den skrivna texten som huvudmedium men det finns utrymme för bland annat gestaltande uppgifter. I innehållsdelen finns följande formulering:

Arbetet ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet och kan ha formen av en undersökning, ett utvecklingsarbete eller en gestaltande uppgift. Examensarbetets syfte, problem, genomförande och viktigare resultat framställs i form av en utredande text, t.ex. uppsats, rapport, artikel, projektredogörelse.

Här preciseras alltså i vilka delar som det krävs en utredande text, en skriven text, och i vilka delar man kan acceptera till exempel en gestaltande uppgift. Att man inte accepterar ett arbete som enbart är en gestaltande uppgift kan vara förståeligt med tanke på de problem som jag nämnde ovan, nämligen svårigheten att bedöma ett arbete som enbart är ett estetiskt uttryck, inte minst ur en vetenskaplig synpunkt. Alternativa redovisningsformer som ligger utanför den strikt vetenskapliga uppsatsen finns dock, då man talar om rapport, artikel och projektredogörelse som former för den utredande texten. Dock bör väl nämnas i sammanhanget att den *skrivna* texten inte alltid utgör en mer vetenskapligt korrekt ”text”. Brister vad gäller vetenskaplighet ser man som handledare ofta och frågan har aktuali-

serats genom Högskoleverkets granskning (Högskoleverket 2006) av examensarbetet inom lärarutbildningarna, vilket ju oftast är en skriven texter.

3. Två ”alternativa” examensarbeten

Jag har tittat på två examensarbeten som kan betraktas som alternativa i den bemärkelsen att de inte haft enbart en sedvanlig skriftlig text som representationsform. Det ena arbetet är egentligen fyra arbeten av sex studenter som läst estetiska ämnen. Deras examensarbeten sammanställdes till *ett* arbete. Det andra examensarbetet är ett arbete som utförts av två medielärare på gymnasiet, vilka valt att redovisa sina intervjuer och delar av sin analys som en dokumentärfilm.

Dramatisering av fyra examensarbeten

Det förstnämnda arbetet hade en slutlig form som ett drama. Det innehöll fyra arbeten som utförts av studenter inom bild och musik, två arbeten som gjordes av två studenter tillsammans och två arbeten med var sin författare. Dessa arbeten hade av alla sex studenterna tillsammans sammanställts och dramatiserats i en teaterföreställning, som i sin tur framfördes för elever på de skolor där studenterna undervisade på sin praktik. Föreställningen framfördes också för medstudenter på Lärarutbildningen och en diskussion om innehållet fördes med dessa studenter. Hela arbetet innehöll dels en dvd-skiva med själva föreställningen, dels en skriftlig del, i enlighet med kursplanens föreskrifter, med de olika mindre studierna i en sammanhållande text. Ett slags sammanläggningsarbete alltså.

Dramatisering av ett examensarbete om integrering av bild i engelska

Handledarsynpunkter

Vid samtal med handledaren (vi kan kalla honom Olle) av examensarbetet, vilket gestaltades i dramaform framkom att det inledningsvis förts många diskussioner mellan de sex studenterna och Olle om hur arbetet skulle se ut. De sex studenterna hade alltså tidigt bestämt sig för att de ville göra ett arbete i gestaltande form. Men de hade inte beslutat om hur gestaltningen skulle se ut. De hade, enligt Olle, långa diskussioner med honom och varandra ”som gick fram och tillbaka” och där de till slut bestämde sig för att göra fyra arbeten till att börja med. Dessa innehöll främst intervjuer med elever och lärare ute på praktikskolorna. Ett arbete kom att studera hur bild kan integreras i andra ämnen, i detta fall bild med engelska och svenska och bild med matematik. Ett annat arbete studerade hur musik kunde integreras med olika ämnen. Ett tredje arbete behandlade dans och ett fjärde behandlade hur elever kan motiveras och vilken betydelse lärarens attityd har för motivationen. Enligt Olle diskuterades de fyra arbetena senare samman mellan studenterna och de försökte få fram det gemensamma i arbetena, och han framhåller ”hur de egentligen uttryckte samma sak, nämligen betydelsen av estetiska praktiker i undervisningen och det här ledde då till att man gjorde en föreställning i utgångspunkt från vad man hade kommit fram till i de här fyra olika undersökningarna. Den här föreställningen skulle då alltså belysa detta.” Föreställningen filmades och finns med som en del i examensarbetet och det finns även två cd-skivor med dokumentation från de arbeten man gjorde ute på sina respektive praktikskolor. Den del av examensarbetet som utgör en skriven text innehåller alltså dels de fyra olika arbetena och så en gemensam del där man diskuterar betydelsen av dans, bild, musik och drama. Den skrivna texten utgör en konventionell text i betydelsen att den innehåller syftesbeskrivning, problembeskrivning, resultat-sammanfattning och litteraturgenomgång. En stor del av själva examensarbetet var alltså att i den dramatiserade föreställningen gestalta vad de i de andra fyra arbetena hade kommit fram till.

För Olle var de kritiska punkterna i att handleda ett arbete som inte föll inom ramen för ett konventionellt examensarbete en fråga som kommit upp och som gällde avvägning: ”Hur mycket teoretisk text måste det finnas bakom det hela och vilken betydelse måste den gestaltande delen ha?” Han gav dock studenterna mycket frihet att själva avgöra avvägningen vad det beträffade detta: ”Jag försökte vara tillåtande och öppen. Mer för att experimentera, vi hade aldrig gjort det här.” Olle nämner ett arbete från en annan högskola där man gjort ett gestaltande arbete och sedan gjort en analys av det gestaltan-

de arbetet. Men här är det alltså frågan om det motsatta, det gestaltande arbetet är en analys av ett antal andra studier eller vad man har kommit fram till i sin praktik. Långa diskussioner fördes också om hur arbetet skulle fördelas och inte minst vilket som var huvudsyftet med arbetet.

En analys av arbetet gjordes dock då föreställningen framfördes för medstudenter och lärare på Lärarutbildningen. De synpunkter som framkom vid dessa diskussioner sammanfattar Olle i att sammanställningen i den här formen uppfattades positivt av studenter och lärare, mycket eftersom "föreställningen var rolig också".

Handledningen hade inte upplevts som direkt problematisk, utan snarare som spännande i det att den inspirerade till nya sätt att tänka vad gäller handledning och gestaltning av ett examensarbete.

När det gällde samarbetet med examinatorn så hade även det antagit okonventionella former, eftersom examinatorn varit mycket intresserad av arbetet redan i ett inledningsskede. Olle och examinatorn hade under arbetets gång fört diskussioner. Ett problem som skulle kunna uppkomma är ju att fastän handledaren är insatt i ämnet för uppsatsen, så kanske inte examinatorn har samma bakgrund. I det här fallet förhöll det sig inte så, eftersom examinatorn var dramapedagog. Olle betraktade det också som viktigt att examinatorn hade den förståelse för gestaltande verksamhet som han själv hade.

På frågan om vetenskapligheten i arbetet svarar Olle att det som eventuellt skulle utgöra en skillnad mot andra arbeten är att teorier och andra forskares rön inte analyseras på ett lika djupgående sätt: "teorierna har fått stryka lite grann på foten." Litteraturgenomgången var i arbetet något kortare än vad Olle anser vara normalt. Vad gäller analys och diskussion så anser han att dessa var av normal omfattning.

En intressant fråga i sammanhanget är huruvida en gestaltande produktion kan anses innehålla analys och syntes, det vill säga utgöra en vetenskaplig text i ett sammanhang med ett vidgat textbegrepp. Alltså, hur kan en enbart gestaltande framställning bedömas ur ett vetenskapligt perspektiv? Det är visserligen inte aktuellt i det här fallet och faller lite utanför de möjligheter som ges på grund av formuleringarna i kursplaner för examensarbeten. Frågan är likväl intressant, eftersom det vid olika estetiskt inriktade högskolor och utbildningar på högskolenivå förekommer uppsatser och "vetenskapliga" arbeten som inte innehåller en skriven text, utan där gestaltningen i sig är den "vetenskapliga" "texten". Handledaren menar att det finns uppenbara likheter såtillvida att man använder likartade uttrycksformer och arbetsformer vid vetenskapliga arbeten och då man skapar en konstnärlig produkt. Vidare framhåller handledaren att såväl vetenskapliga arbeten som konstnärliga arbeten bygger på traditioner: "som till exempel att spela en sonat kan göras på många olika sätt och i sättet att spela finns inbyggt tradition. Men på samma sätt är ju att skriva ett vetenskapligt arbete (en traditionell skriven text) också någonting som bygger på tradition, nämligen olika traditioner om det vetenskapliga arbetet." "På samma sätt som man kan analysera ett vetenskapligt arbete kan man alltså analysera ett konstnärligt arbete, i ungefär samma terminologi." Detta menar handledaren borde kunna öppna upp för andra former av examensarbeten. Men som han uttrycker det: "...jag vet inte om den akademiska världen är beredd på det än. Men jag tror att det i princip skulle kunna vara möjligt, ja..." Handledaren refererar sedan ett projekt vid en konstnärlig högskola som inte gick igenom, där en pianist spelade in ett antal verk av en och samma kompositör och ville ha det godkänt som en doktorsavhandling, men "man var inte mogen för det här". Man ville ha just mer skrivet som analys av det som framfördes på piano och menade att tolkningen av styckena inte talade för sig själv.

Dokumentärfilm som resultatredovisning och analys

Det andra examensarbetet bestod av en video, gjord som en dokumentärfilm, med intervjuer av elever och kommentarer av filmarna själva samt en person som är docent i sociologi och professor i utbildningsvetenskap. Dessutom innehöll arbetet en skriven text som, liksom i fallet med arbetet ovan, består av redogörelse för syfte, frågeställningar, bakgrund, metod och en slutdiskussion. I detta examensarbete utgör alltså dokumentärfilmen resultatredovisningen, men i filmen utförs även en analys och diskussion då både forskaren och författarna ger sina synpunkter på värdegrundsfrågor och på elevernas svar på de frågor som ställs till dem. Examensarbetet gjordes av studenter/lärare inom SÄL-projektet, som arbetade på medieprogrammet och var en studie av hur elever uppfattar värdegrundsfrågor, samt hur dessa är relaterade till övergripande demokratiska värderingar.

Handledarsynpunkter

I arbetet, som handlar om några gymnasieelevers syn på värdegrundsfrågor, har det inte funnits några direkta problem med skapandet av filmen som en del av examensarbetet. Jag var själv handledare för dessa studenter inom särskild lärarutbildning, och bedömde det som intressant och spännande att få se hur man genom film kan representera sitt examensarbete. Jag hade sedan tidigare viss erfarenhet av att handleda examensarbeten med en "alternativ" representationsform inom filosofi. Med den form som filmen fick, som ett slags dokumentär eller reportage om vad elever anser om värdegrundsfrågor, kompletterat med intervju av en professor i utbildningsvetenskap, tyckte jag att man gjort en ingående kvalitativ studie.

Dokumentären är gjord i form av intervjuer med elever och redovisar elevernas svar med följdfrågor från "författarna", alltså ett slags djupintervjuer som filmats och redovisas som "dokumentärfilm".

En fråga som kan uppkomma och som är viktig tyckte jag var förhållandet mellan det som filmades och det som visas i den färdiga produkten, dokumentärfilmen. Hur ska man förhålla sig till detta? Vad utgör källmaterialet och vad är en redovisning och tolkning av källmaterialet? I detta fall torde källmaterialet utgöras av den oklippta versionen av filmen, och bör som sådan sparas hos författarna. Den redigerade, klippta, redovisningen i form av dokumentären, som ju är en del av examensarbetet, utgör den tolkning som normalt görs av författaren eller det filter som författaren låter intervjuer eller annat källmaterial gå igenom. Detta utgör i vanliga fall resultatredovisningen i skriftlig form i examensarbetet.

Vetenskapligheten lär inte bli lidande för att man presenterar sitt forskningsmaterial som en film. Det är ju innehållet i filmen som är det viktiga. Men formen för filmen har förstas betydelse. Som i det här fallet då det är en dokumentär. I dokumentären som genre finns det möjlighet att uttrycka tankar, observationer och slutsatser – alltså sin analys – som i princip liknar det man kan göra i en skriven text. Det blir i det här fallet istället så att man yttrar sina synpunkter som tal. Man kan förstås tänka sig andra filmgenrer där det kan vara svårt att utläsa hur författaren/filmaren tänker och reflekterar i sin analys.

Problemen i detta arbete liknade dem som man möter i andra arbeten och rörde mer den del som utgjordes av en skriven text. Syftesformulering och syftesprecisering diskuterades ingående med författarna utifrån tidiga versioner av den skrivna texten. Vilka var huvudfrågeställningarna? Metoden var ganska klar och författarna var inledningsvis i sitt arbete intresserade av att göra en dokumentär om just värdegrundsfrågor. Eftersom jag själv är intresserad av såväl stillbildens betydelse i undervisning och forskning, som den rörliga bildens betydelse uppmuntrade jag deras ambitioner. Frågan om var analysen skulle ligga var också uppe till diskussion och jag menade att det var viktigt att något om de reflektioner som kom med i filmen också skrevs ner i den skriftliga delen och utvecklades där. Detta skedde också.

4. Reflektioner kring vetenskaplighet och bedömning i estetisk gestaltning som examensarbete

Något jag upplevde då jag såg studenternas film om värdegrund var, att det sättes att redovisa, alltså resultatredovisning som film, ger mer utrymme för läsaren/åskådaren, att skapa sig en bild av vad informanterna anser. Det är lättare att se vad någon menar då man ser en film, med de möjligheter till

iakttagande av ansiktsuttryck och nyanser i talet som meddelar vad informanten menar. Då detta är nedskrivet är det mer författarens/intervjuarens tolkning som framkommer. Det blir svårare för läsaren att skapa sig en egen tolkning utifrån vad informanterna säger eller har sagt. Så kan man till exempel vid en gruppintervju med flera elever se, när en elev uttalar sin åsikt, hur de andra instämmer. Detta kan förstås också skrivas ner i ett slags detaljerad redovisning, men möjligheten finns också att inte intervjuaren uppmärksammar allt i en intervju. På det sättet skapar läsaren sin egen "text" vid läsning och då man ser till exempel en film som resultatredovisning. I relation till begreppet vetenskaplighet torde detta redovisningsätt utgöra en "säkrare" kunskap, om man i begreppet vetenskaplighet lägger in en klassisk tolkning som säker och objektiv kunskap. Man kan som läsare/mottagare lättare ta ställning till frågor som rör observationer som gjorts i undersökningen, om man lägger in ett falsifikationskriterium i begreppet vetenskaplighet. Om man diskuterar vetenskaplighet utifrån de kriterier som Peter Emsheimer (2006) redogör för i begreppet vetenskaplighet, nämligen metod och distans, distanserar sig ju författaren från sitt material genom att presentera det i "sin helhet". Dock får vi här inte glömma den redigering som sker i en dokumentär, och som väl får betraktas som en nödvändighet om inte resultatdelen skall uppta ett alltför omfattande material. I redigeringen bearbetas intervjuerna och det som enligt författaren har relevans för studien lyfts fram och annat "klippas bort". Att tillägna sig metoder för att nå kunskap är en del av "träningen" i att bedriva vetenskapligt arbete på en lärarutbildning och den intervjuguide som studenten gör upp är en del av detta, som inte är olika om man gör intervjuer som sedan redovisas skriftligt eller i form av en film. Det som skiljer sig åt är det arbete som läggs ner för att bearbeta materialet. Det är förstås annorlunda att redigera film jämfört med att skriva en text. Att det skulle utgöra ett mindre vetenskapligt sätt att arbeta är tveksamt. Det är kanske i än högre grad ett vetenskapligt sätt att arbeta, genom att man får den möjlighet att distansera sig som Emsheimer et. al. nämner i Den svårfångade reflektionen (se ovan). Detta sätt att arbeta ger säkert för vissa en större möjlighet att reflektera över det man skapar. Om man kan redovisa vissa delar av analysen i filmens form, vilket skett i det arbete som jag redovisar ovan torde detta vara åtminstone ett lika vetenskapligt sätt att förhålla sig som att skriva ner det och presentera det i skriftlig form. Man förhåller sig ju i sin redovisning till ett antal vetenskapliga metoder som tillämpats och som får sin redovisning dels som skriven text dels som film, eller som drama, som i fallet med musik- och bildstudenterna. Vetenskapliga metoder som är gängse inom utbildningsvetenskap såväl som andra vetenskapliga discipliner: enkäten, den kvalitativa intervjun, observationen, textanalysen (se t. ex. Johansson & Svedner, 2006, s. 29; Nyberg, 2000). Och om redovisningen görs på ett systematiserat sätt och tillvägagångssättet är kontrollerbart, lär det uppfylla vetenskapliga krav (Johansson & Svedner, s. 10f.). Staffan Stukát lyfter i sin bok Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap (2005) fram vetenskapliga krav inom utbildningsvetenskap som systematik, kommunikerbarhet och kritiserbarhet och även det vetenskapliga förhållningssättet och arbetssättet som "det systematiska och problematiserande arbetssättet, strävan mot saklighet och grundlighet och att inte ta något för givet. Man ska vara skeptisk och ifrågasättande mot det invanda." (Stukát, 2005, s 7f.) Det sistnämnda tycker jag har relevans för handledare vad beträffar just ämnet för denna artikel, nämligen "alternativa" examensarbetsformer. Att vi vågar ta ställning till och kanske till och med uppmuntrar studenter att "skriva" examensarbeten som inte följer den gängse mallen.

En intressant diskussion om vetenskaplighet i relation till examensarbeten framkommer i Matts Mattssons artikel Hur bedöma praxisorienterad forskning? (2006), där han menar att vi kan se på vetenskaplighet ur flera perspektiv. Mattsson talar om vetenskaplighet inom forsknings- och utvecklingsprojekt, FoU-projekt, och han anser att man inom ett sådant projekt måste bedöma arbetet utifrån både vetenskapliga och utomvetenskapliga kriterier. Det ena arbetet ovan som var en dramatisering av ett antal arbeten kan i viss mån betraktas som ett utvecklingsprojekt. Man lät uppföra dramat i olika sammanhang, för att på så sätt påverka förståelse och handlingsberedskap i skolarbetet. Kvale å sin sida menar att inom praxisorienterad forskning är "kommunikativ validitet" viktig. "Kommunikativ validitet innebär att kunskapsanspråkens validitet prövas i en dialog. Valid kunskap konstitueras när konkurrerande kunskapsanspråk dryftas i en dialog: vad som är valid observation avgörs genom argumentering mellan deltagarna i en diskurs." (Kvale, 1997, s 221). Mattsson menar att vid bedömning av FoU-projekt "har praktiker på fältet en avgörande roll. Ny kunskap bedöms utifrån sitt värde för praktiken." (Mattsson, 2006, s 205). Mattsson diskuterar med Habermas om det över huvud taget är möjligt att hävda allmängiltiga kriterier för att bedöma vetenskaplighet (Mattsson 2006, s 206). Frågan väcks

alltså om vikten av att bedöma ett arbete som har en verksamhetsförlagd del om hur relationen mellan teori och praktik har utvecklats genom arbetet. Har det uppstått någon dialog mellan högskolan och fältet? (Mattsson, 2006, s 207). När ett projekt/examensarbete bedöms är det således, enligt Mattsson, viktigt att både "vetenskaplighet" och värdet för praktiken bedöms. "I ett praxisorienterat projekt pendlar forskaren mellan närhet och distans." (Mattsson, 2006, s 215.) I relation till bedömning har Kvale använt begreppet pragmatisk validitet som innebär att man visar sitt tänkande i handling eller praxis. (Kvale, 1997, s 224).

Vi återkommer här alltså till de frågor som ställdes inledningsvis. Hur ska handledaren eller examinatorn bedöma ett examensarbete som inte följer gängse tradition för examensarbeten? Hur ska de uttryck för ett vidgat textbegrepp, som det kan ge uttryck för betygsättas, ska det ses som godkänt eller kanske väl godkänt? Räcker min kompetens? Som jag också nämner inledningsvis finns förstås inte några givna svar på dessa frågor. Men hur kan vi närma oss dem? Studenterna ges ju enligt kursplanerna en möjlighet att välja olika sätt att skriva examensarbete. Ett möjligt sätt att gå tillväga för att lösa problemen är att låta dem som har en specialkompetens inom ett visst område, som till exempel bild eller musik eller medier, bli handledare till dem som vill använda något alternativt sätt att göra sitt examensarbete som inbegriper något av dessa estetiska uttrycksmedel. Men är det en framkomlig väg? Vad händer med ämneskompetens i övrigt? Som situationen är nu vid Lärarutbildningen är alla lärare oavsett ämneskompetens handledare till examensarbeten inom vilket ämnesområde som helst. Detta gäller innehållet, men då det gäller formen, som vi ju i stor utsträckning diskuterar här, kan då andra kriterier gälla? Eller är det så att vi som lärare och handledare kanske får kräva av oss själva, att vi ska kunna handleda ett examensarbete, som har en annan form än den gängse skrivna textens? Hur kan vi med de diskussioner som förs av Mattsson och även Kvale, se vår roll som bedömare? Kan vi i dialog med fältet, både i reflektion och i konkreta samtal göra vår bedömning av ett projekt?

Det är inte enbart det "alternativa" arbetet som bör diskuteras. Det är även hur det rent "traditionella" arbetet inom en professionsutbildning med de krav som vi ställer på examensarbeten ska bedömas som bör diskuteras, utifrån de krav om vetenskaplighet som ställs och de diskussioner som förs om examensarbetet som en C-uppsats. I slutänden är det *innehållet* som i första hand ska bedömas och inte formen. Skulle vi kunna finna en dialog med fältet vad beträffar formen där vi finner att vi själva inte har den kompetens vi tycker att vi borde ha vid bedömning? Och ska vi inte ta med de kriterier som Mattsson kallar utomvetenskapliga vid bedömning av examensarbetet? Ett av de viktigaste kriterierna vid bedömningen av ett examensarbete inom utbildningsvetenskap borde ju vara att se på hur arbetet fungerar då det gäller att producera ny kunskap som leder till ny handling eller till nya handlingsmönster och tankemönster hos den reflekterande praktikern, hos läraren. Här kan olika medier och olika mediering, gestaltning, olika representationsformer för ett examensarbete ha stor betydelse för att dess innehåll ska få spridning och kunna utgöra ny kunskap och skapa ny handling.

Referenser

Källor:

Intervju med handledare på Lärarutbildningen vid Malmö högskola som videoinspelning.
Examensarbeten framlagda vid Lärarutbildningen på Malmö högskola.

Litteratur:

Aspers, Patrik, Fuehrer, Paul & Sverrisson, Árni. 2004. Bild och samhälle. Lund: Studentlitteratur.

Mattsson, Matts. 2006. "Hur bedöma praxisorienterad forskning?" i Bronäs, Agneta och Selander, Staffan (red.). *Verklighet, verklighet: teori och praktik i lärarutbildning*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Barthes, Roland. 1964. "Rhétorique de l'image", i *Communications*, 4, 1964, ss. 40-51. Också i förf:s *L'obvie et l'obtus*. Paris: Seuil 1982, pp. 25-42. Citerat ur Sparrman, Anna, Torell, Ulla & Snickare, Eva Åhrén. 2003. *Visuella spår: bilder i kultur- och samhällsanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Barthes, Roland. 1964. "Eléments de sémiologie", i *Communications* 4, ss. 91-135. Också i förf:s *Le degré zéro de l'écriture - Eléments de sémiologie*. Paris: Gonthier 1965. Citerat ur Sparrman, Anna, Torell, Ulla & Snickare, Eva Åhrén. 2003. *Visuella spår: bilder i kultur- och samhällsanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Emsheimer, Peter, Hansson, Hasse & Koppfeldt, Thomas. 2005. *Den svårfångade reflektionen*. Lund: Studentlitteratur.

Emsheimer, Peter. 2006. *Fokus på textproduktion på bekostnad av forskningsuppgiften*. Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm. [Online]. Tillgänglig [www: http://www1.lhs.se/~petems/dok/handledningsfokus.pdf](http://www1.lhs.se/~petems/dok/handledningsfokus.pdf)

Hansson, Hasse, Karlsson, Sten-Gösta & Nordström, Gert Z. 2006. *Seendets språk – exempel från konst, reklam, nyhetsförmedling och semiotisk teori*. Lund: Studentlitteratur.

Högskoleverket. 2006. *Examensarbetet inom den nya lärarutbildningen*. Högskoleverkets rapportserie 2006:47 R. Stockholm: Högskoleverket.

Johannesson, Lena. 1997 (1978). *Den massproducerade bilden*. Carlsson: Stockholm. Ref. i Sparrman, Anna, Torell, Ulla & Snickare, Eva Åhrén. 2003. *Visuella spår: bilder i kultur- och samhällsanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Johannesson, Lena. 2001. *Mörkrum & transparens. Studier i europeisk bildkultur och i bildens historiska evidens*. Stockholm: Carlsson. Ref. i Sparrman, Anna, Torell, Ulla & Snickare, Eva Åhrén. 2003. *Visuella spår: bilder i kultur- och samhällsanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, Bo & Svedner, Per Olov. 2006. *Examensarbetet i lärarutbildningen. Undersökningsmetoder och språklig utformning*. Uppsala: Kunskapsföretaget.

Kvale, Steinar. 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lärarutbildning 60 poäng. *Kursplan examensarbete 10 poäng*. Malmö: Malmö högskola – Lärarutbildningen. [Online] Tillgänglig [www: http://www.edu.mah.se/LL1506/syllabus](http://www.edu.mah.se/LL1506/syllabus) (2007-02-28).

Läroarutbildning 40 poäng. *Kursplan*. Malmö: Malmö högskola – Läroarutbildningen.

Nyberg, Rainer. 2000. *Skriv vetenskapliga uppsatser och avhandlingar med stöd av IT och Internet*. Lund: Studentlitteratur.

Sparrman, Anna, Torell, Ulla & Snickare, Eva Åhrén. 2003. *Visuella spår: bilder i kultur- och samhällsanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Stukát, Staffan. 2005. *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.